

De Lezing: De omstanders in de film 'Shoah'

Achtergrond - 22 september 2015 - Auteur: Marja Verburg

'Shoah' is een van de beroemdste documentaires over de Holocaust. Donderdag zijn in Tuschinski in Amsterdam fragmenten van de film te zien en van de Duitse tv-serie 'Unsere Mutter, Unsere Väter' met commentaar van experts. De filmavond is onderdeel van de conferentie 'The Bystander in the Holocaust History', die mede door historicus Christina Morina wordt georganiseerd.

Kun je iets over de film vertellen?

Christina Morina: "Het is een van de beroemdste documentaires over de Holocaust. Hij duurt in totaal 9,5 uur en de maker, Claude Lanzmann, heeft er 11 jaar aan gewerkt. Bijzonder is dat er helemaal geen historisch materiaal in wordt gebruikt, geen films of foto's die in de kampen zijn gemaakt. Alleen beelden die Lanzmann zelf heeft gemaakt in de jaren zeventig en tachtig op de plekken waar hij komt, onder andere Auschwitz, Treblinka, het getto in Warschau, Berlijn.

Lanzmann spreekt met betrokkenen bij de Holocaust, zowel daders als slachtoffers. Hij filmde ook stiekem. Een Duitse bewaker van een vernietigingskamp die niet wist dat hij gefilmd werd, vertelt bijvoorbeeld heel vrij over wat hij had gedaan.

Film en discussie in Tuschinski

'Between Guilt, Heroism, and a Great Deal of Seductive Normality'

[Donderdag 24 september, 20.00 uur \(inloop 19.30 uur\), Tuschinski Amsterdam](#)

Met fragmenten uit 'Shoah', 'Unsere Mütter, Unsere Väter' en de tv-documentaire 'Holocaust' van Guido Knopp.

Het is zeer indrukwekkend, hoe de daders in de film daarover spreken. Dat doen ze heel nuchter, dat maakt het juist zo beangstigend.

Ook gewone omstanders komen in 'Shoah' aan het woord. Zo vertelt een kapper die in de buurt van een vernietigingskamp woonde wat hij zich herinnert, terwijl hij aan het knippen is. Of de scène waarin Lanzmann met een inwoner door een

stadje in de buurt van een vernietigingskamp rijdt. De man kent de joden die daar hadden gewoond vrijwel allemaal nog bij naam en waar ze hadden gewoond en gewerkt. Dat was zo'n 35 jaar na de oorlog, toen was dat allemaal nog behoorlijk dichtbij, mensen wisten nog veel.

Er was trouwens ook kritiek op de film. Polen komen er niet best vanaf. De film is grotendeels in Polen gedraaid. Daar waren alle vernietigingskampen van de nazi's. Daardoor komt er bijvoorbeeld veel Pools antisemitisme in voor. Alsof het Duitse vernietigingsbeleid tot Poolse misdaad wordt gemaakt. Maar dat Polen zo'n belangrijke rol speelde, was een bewuste keuze van Lanzmann, een Franse joodse filosoof en journalist. Hij vond de Polen ook mede schuldig."

De Duitse historicus Wulf Kansteiner en hoogleraar Germanistiek Nicole Colin geven donderdag in Tuschinski commentaar bij de fragmenten van 'Shoah' die worden getoond. Om wat voor fragmenten gaat het?

"Ze geven niet alleen commentaar op fragmenten uit 'Shoah' maar ook op beelden uit de tv-serie '[Unsere Mutter, Unsere Väter](#)' uit 2013, en uit de omstreden tv-documentaires van [Guido Knopp](#), die hij voor de ZDF maakt. Het gaat bij de fragmenten om de manier waarop omstanders, *bystander*, worden neergezet, om hun ambivalente houding."

De filmavond maakt onderdeel uit van de conferentie 'The Bystander in the Holocaust History' die jij mede organiseert. Wat is er zo interessant aan *bystander*?

"In dit geval gaat het om *bystander* tijdens de Holocaust. Hoe reageren mensen als ze met geweld een nieuw regime krijgen opgelegd? Mensen die niet direct dader of slachtoffer zijn? Vaak zijn ze bang, wat ze doen of laten kan een gevaar voor henzelf betekenen.

We willen hen niet schuldig verklaren, het gaat erom te kijken hoe mensen zich gedragen en waarom. Wat leidt er bijvoorbeeld toe dat mensen meelopen? Onder welke omstandigheden ontstaat passiviteit? Het is moeilijk voor historici dat te analyseren, er zijn zoveel individuele ervaringen en verhalen. Maar wij willen daar wat uit leren. Welke voorwaarden maken bepaald gedrag mogelijk? Welke motieven hebben mensen, welke opties? Hoe reageert een samenleving als er met geweld van bovenaf iets wordt opgelegd?

De Britse historicus Mary Fulbrook, keynote-speaker op de conferentie is, wijst erop dat veel mensen in Duitsland en bezet Europa makkelijk te mobiliseren waren door de nazi's. Vanwege economische belangen, of door anti-semitisme, uit jaloezie, haat of angst.

Ook de aard van het regime speelt een rol in hoe mensen reageren. In Polen ging

de Wehrmacht direct heel wreed tekeer. Daar was het beleid vooral op vernietiging gericht. Terwijl er in Nederland een relatief geciviliseerd bestuur was, dat rustiger opereerde. Daardoor werden mensen in Polen veel sneller tot dader of slachtoffer gemaakt. Je kunt je afvragen of 'de *bystander*' in Polen überhaupt bestond, gezien de extreme situaties waarin mensen daar terecht kwamen.

De verschillende fragmenten die we donderdag in Tuschinski laten zien, geven een goed inzicht in de ambivalentie van het begrip *bystander* en de individuele historische ervaringen die daarmee zijn verbonden."

Christina Morina is historicus en DAAD-Fachlektorin bij het Duitsland Instituut Amsterdam. De [filmavond](#) in Tuschinski is op 24 september om 20.00 uur (inloop 19.30 uur). De conferentie '[The Bystander in the Holocaust History](#)' wordt georganiseerd door het Duitsland Instituut Amsterdam (DIA); IfZ Center for Holocaust Studies, Müncehn; NIOD, Amsterdam; Jena Center 20th Century History; Deutsch-Polnische Wissenschaftsstiftung Frankfurt/Oder; Thyssen Foundation; DAAD

Dit is een artikel gedownload via duitslandinstituut.nl.

Artikel: <https://duitslandinstituut.nl/artikel/13106/de-lezing-de-omstanders-in-de-film-shoah>